

VÁLOGATÁS POLÁNYI ADOLF HAGYATÉKÁBÓL¹

POLÁNYI ADOLF: FELJEGYZÉS²

Adolfo Polanyi

Rua Berta, 94, São Paulo

Kapcsolatom a kapitalizmus-ellenes szocialista mozgalommal az utolsó középiskolában töltött évem alatt kezdődött. Lefordítottam Stepniak³ egyik regényét, és a fordítást folytatásokban leköszölte a Budapesti Napló. Ez Vészi József⁴ napilapja volt, az első, amely magyar írók előtt megnyitotta kapuit. Ez az újság közölt verseket Adytól, regényeket Bíró Lajostól⁵ és karcolatokat Molnártól⁶, stb. Ezek részben a Nyugat⁷ előfutárai voltak.

Az érettségi után mérnök akartam lenni. Bár apám kiváló mérnök volt, ezt a szándékomat hevesen ellenezte. Ideálja a kereskedő foglalkozás volt, bár a családnak egyetlen tagja sem foglalkozott ezzel. Apám kívánságára beiratkoztam a Keleti Kereskedelmi Akadémiára⁸ és ezzel egyidejűleg az egyetem jogi fakultására.

Unokatestvérem, Szabó Ervin⁹ és édesanyám bécsi barátainak, a Klatschko családnak¹⁰ a befolyására, akik a földalatti orosz forradalmi mozgalomnak úgyszólván félhivatalos képviselői voltak Bécsben, akiknek legjobb barátai közé tartozott Trotskij¹¹, szegődtem el abban az időben annak az ideológiának a hívévé, amelyet ma „negatív szocializmusnak” neveznénk. Negatív szocializmus alatt a fennálló gazdasági rend elleni harcra való elszántságot és elhatározást értem, amely azonban nélküli a jövő építő kialakítására vonatkozó konkrét és konstruktív elképzelést. Gyakorlatilag ez a munkásosztály bér és életfeltétel megjavítási harcához, azaz a szociáldemokrata mozgalomhoz való benső és egyben formai csatlakozást jelentette.

Az egyetemhez való tartozásomat arra használtam fel, hogy kollégáimnak és a többi fakultások diákjainak az érdeklődését a szocialista kérdés iránt felkeltsem. Én és unokaöcsém, Pór Ödön¹² az egyetem fekete táblájára kézzel írott cédulát ragasztottunk ki, amelyben felhívtuk a fakultás szocialista gondolkodású ifjúságát szocialista diákegyesület megalakítására. A felhívás sokkal nagyobb visszhangra talált, mint vártuk. Ennek a szervezetnek a tagjai később fontos szerepet töltek be a pártban. Vágó Béla,¹³ Mérő Gyula,¹⁴ László Jenő,¹⁵ Császár Jenő¹⁶, Szécsi Egon¹⁷ és még sokan mások voltak az első tagjai és munkatársai ennek a diákszervezetnek. A szervezet célja az volt, hogy a diákságot, azaz a későbbi értelmiséget szocialista öntudatra ébressze, s egyben az is, hogy e művelt réteg támogatását biztosítsa a munkásosztály számára az emberhez méltó létfeltételekért vívott harcában.

A szakszervezetekben előadásokat tartottunk, amelyek mind szélesebb körök érdeklődését keltették fel, s amelyek részünkre az egyetlen utat jelentették ahhoz, hogy a munkásosztály ügyét szolgáljuk.

Az első valóban harcos lépésem a joghallgatók tudományos egyesületében tartott előadásom volt, amikor is a földalatti orosz forradalmi mozgalomról beszéltem.

Ez adta az első lökést az udvari, illetve minisztertanácsosi rangban levő reakciós professzorok gyűlölködő ellenségeskedésének és az ugyanilyen reakciós nacionalista diákszervezetek tömegtámadásainak. (Ezekhez a szervezetekhez tartoztak a gentry-családok fiai, akiknek életcélját az állami és megyei hivatalok alkották, és amelyeknek fő csoportja magát az „ezer keresztény ifjú”-nak nevezte.) A gentry-hez nem tartozó kezdődő tömörülésnek a jövőre vonatkozó álmai nem a biztos állami állásokra vonatkoztak, hanem a szabad intellektuális tevékenységre. Ennek az ifjúságnak csak egy aránylag kis része volt szocialista beállítottságú, a túlnyomó többség a liberális haladás felé hajlott az ultranacionalista és vallásos önteltség visszautasítása mellett.

E két diákcsoportosulás között éles tetteles összeütközésekre került sor, amelyek a rendőrség beavatkozásához vezettek az egyetemen. Ez a beavatkozás, amint ez várható is volt, tendenciózusan a „nem helyes beállítottság” ellen irányult, és szimpatizált a „magyar ébredőkkel”. Az egyetem szuverenitásának a megsértése nagyméretű tüntető gyűlésre vezetett, amelyen én mint fő szónok proklamáltam az egyetemi sztrájkot. Néhány nappal később azon a nagy ünnepélyen, amelyet az arisztokrata kaszinóban a Széchenyi serleggel kapcsolatban tartottak, Károlyi József gróf¹⁸ felemelte szavát az egyetemi „felforgatók” előretörése ellen. Három nappal később kizártak az egyetemről. A két körülmény összefüggése tökéletesen jellemezte az egyetem társadalmi felépítését és szellemét. A harc azonban tovább folyt.

Az egyetemről való kizárásom egybeesett a Keleti Kereskedelmi Akadémián diplomám kitüntetéssel történt megszerzésével és külföldi ösztöndíj elnyerésével, amellyel három évre Japánba utaztam. Visszatérésem után, mivel kizárásom időtartama lejárt, újból beiratkoztam az egyetemre és folytattam tevékenységemet. Előadásokat tartottam a kereskedelmi alkalmazottak részére, akiket megszerveztem, elértem a vasárnapi pihenő megadását.

Távollétem ideje alatt jött létre a Galilei kör¹⁹. Ennek tagsága az el nem kötelezett, politikailag tétovázó elemekből és a szocialista diákságból adódott, akik az apolitikus szabadgondolkodók mentalitását követték. A későbbiek során ebből a körből több vezető kommunista került ki.

Az én, talán nem jelentéktelen hozzájárulásomat a Magyar Szocialista Munkáspárt kifejlődéséhez a szocialista diákmozgalom alapítása képezi, amely lehetővé tette a jövődöntő értelmiségiekben a szocialista öntudat kifejlesztését és a munkásság részesedését abban a tudásban, amely addig a polgári középosztálynak volt fenntartva. Ebből az együttműködésből alakult ki a szakszervezetek szabad egyeteme. A szocialista diákság megalapításától töretlen út vezetett az 1919-es kommunista forradalomhoz.

- ¹ A Polanyiana szerkesztőbizottságának régi terve volt, hogy a Polányi család írástudó tagjai hagyatékának érdeklődésre számot tartó dokumentumait feltárja és a folyóirat hasábjain közzétegye, hogy ezzel is hozzájáruljon a levéltárakban és archívumokban őrzött anyagok elérhetőségéhez.
- ² Polányi Adolf itt közölt írását a Polányi család hagyatéka őriz. (OSZK Kézirattár. Fond 212.) A hagyaték Vezér Erzsébet irodalomtörténész jóvoltából került haza. A feljegyzés dátum nélküli, keletkezésének legvalószínűbb időpontja a brazíliai emigráció kezdeti éve, helyszíne pedig São Paulo.
- ³ Sergio Mihailovics Sztepnjak (1852–1895) orosz emigráns író-forradalmár.
- ⁴ Vészi József (1858–1940) író, újságíró, szerkesztő. A Pesti Napló és a Budapesti Napló főszerkesztője, Vészi Margit apja.
- ⁵ Bíró Lajos (1880–1948) író, publicista, 1905-től a Budapesti Napló munkatársa. Károlyi Mihály kormányában külügyi államtitkár. A Tanácsköztársaság bukása után emigrált. A Korda – Sarlós – Bíró „London Film Production” egyik megalapítója.
- ⁶ Molnár Ferenc (1878–1952) író, hírlapíró, színpadi szerző. Jogi tanulmányait Genfben végezte. 1939-ben Svájcba, majd az Egyesült Államokba emigrált feleségével, Darvas Lilivel.
- ⁷ Irodalmi folyóirat. 1908-ban alapította Ignotus, Fenyő Miksa és Osváth Ernő. 1929-ig Ignotus volt a Nyugat főszerkesztője és szellemi irányítója. Később Osváth Ernő, majd 1933-ig Babits Mihály, Móricz Zsigmond és Gellért Oszkár szerkesztették közösen a lapot.
- ⁸ A Keleti Kereskedelmi Akadémia mint önálló főiskola 1898-ban jött létre. A kor igényeinek megfelelően magas színvonalon készítette fel diákjait a külgazdasági pályára.
- ⁹ Szabó Ervin (1877–1918) Pollacsek Mihály Lujza nevű húgának a fia, szociológus, könyvtáros, könyvtárszervező, művelődéspolitikus, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő alakja. Jogi tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte. 1899-től a Népszava munkatársa, a Fővárosi Könyvtár megszervezője, majd igazgatója, az első világháború alatt az antimilitarista mozgalom vezéralakja
- ¹⁰ Sámuel Klatschko orosz emigráns. Felesége, Anna Cecil mamával együtt került Bécsbe, s a szoros barátság férjhezmenetelük után is megmaradt. Gyerekeik, rokonaik és barátaik megőrizték és ápták ezt a kapcsolatot.
- ¹¹ Lev Davidovics Trockij (1879–1940) orosz teoretikus és forradalmár. A Dél-Oroszországi Munkásszövetség egyik alapítója. Külföldről történő hazatérését követően – 1917-ben – belépett a bolsevik pártba. Fontos szerepet játszott a Vörös Hadsereg megszervezésében. A 20-as években ellentétbe került Sztálinnal. Száműzték. Mexikóban telepedett le, ahol 1940-ben bérnyilkos végzett vele.
- ¹² Pór Ödön (1883–1971?) agrárszakértő, a Polányi gyerekek unokatestvére. (Anyja Pollacsek Teréz). Legismertebb munkája „Az agrárkérdés az újabb szocialista irodalomban”. 1903-ban emigrált.
- ¹³ Vágó Béla (1881–1939) újságíró, szerkesztő, a századelő éveiben a szociáldemokrata baloldal egyik vezetője, a Népszava munkatársa.
- ¹⁴ Mérő Gyula (1881–1961) ügyvéd, publicista, a Szocialista Diákok Szövetségének alapító tagja, a Huszadik Század című folyóirat munkatársa. 1920-ban az Egyesült Államokba emigrált, ahol ügyvédi gyakorlatot folytatott.
- ¹⁵ László Jenő (1878 – 1919) ügyvéd. A Vas és Fémmunkások Országos Szövetségének ügyésze. A választójogi harcban letartóztatott és bíróság elé állított szocialisták állandó védője volt. A Népszavában megjelent cikkeiben támadta a dzsentrális közigazgatást. A Tanácsköztársaság bukása után letartóztatták, és gyorsított eljárással halálra ítélték.
- ¹⁶ Császár Jenő (?-?)
- ¹⁷ Szécsi Egon (1882–1941) Polányi Zsófia férje, Polányi Adolf első házasságbeli sógora. Fiatal

korában részt vett a Polányi Adolf vezette diákszervezetben. Jogi diplomáját Budapesten szerezte 1907-ben, s itt kezdte meg az ügyvédi gyakorlatot is. Az első balkáni háború alatt Boszniában szolgált. A házaspár még 1912-ben átköltözött Bécsbe. 1914 augusztusától, az első világháború kitörésétől egészen 1918 októberéig a Monarchia katonájaként teljesített szolgálatot. A háborút követően Bécsben Szécsi Egon filmforgalmazással foglalkozik. Szoros kapcsolatot ápol a szociáldemokratákkal. A házasságban három gyermek született: Edit 1912-ben, Mária 1914-ben és Károly 1919-ben. Az Anschluss-t követően, 1938. március 18-án a megszálló németek Szécsi Egont letartóztatták, majd Dachauba deportálták, ahol 1941-ben pusztult el.

¹⁸ Károlyi József gróf (1884–1934) nagybirtokos, legitimista politikus. 1910-től képviselő. A Tanácsköztársaságot követő években Fejér megye főispánja

¹⁹ Az egyetemistákat és középiskolásokat tömörítő Galilei Kör 1908-ban alakult. Első elnöke Polányi Károly volt. Céljának tekintette a polgári radikalizmus társadalmi eszméinek és a modern természettudományok eredményeinek a terjesztését az egyetemisták és a szervezett munkások körében. 1918 januárban a belügyminiszter lázítás vádjával a Galilei Kört betiltotta, vezetőit pedig bíróság elé állította. Az un. Galilei perben Duczynska Ilonát, aki később Bécsben Polányi Károly felesége lett, valamint Sugár Tivadart háromévi börtönbüntetésre ítélték. Ld. Kende Zsigmond : A Galilei Kör indulása. Bp. 1974. valamint Litvány György: Tudomány és politika között. (<http://www.epa.oszk.hu/00900/00995/00001/pdf/litvangy.pdf>)

Az alábbiakban újraközöljük Polányi Adolfnak a Huszadik Század című folyóirat hasábjain 1905-ben megjelent tanulmányát. A főszöveg híven követi az eredetit, csupán a helyesírás jelenlegi szabályait vettük figyelembe, illetve néhány helyen szerkesztői megjegyzésekkel láttuk el. A szövegben kapcsos zárójelek között található megjegyzések minden esetben a szerkesztőktől származnak. A lábjegyzetek apparátusán nem változtattunk, mert úgy véltük, hogy az „archaikus” szövegkezelés adja vissza leginkább a közlés hitelességét. [szerk.]

A JAPÁN KAPITALIZMUS FEJLŐDÉSE

I.

Amikor 1854-ben aláírták az első szerződést, amely Japán néhány kikötőjét megnyitotta az amerikai kereskedelemnek, az ország társadalmi szervezete a hűbériség volt. A hűbériség annak minden jellemző attribútumával: teljes decentralizáció a közigazgatásban, jobbágyság a munkaalkotmányban, rideg kasztszerű berendezkedés az osztályrétegződésben, a politikai jogok teljes ismeretlensége, a lovagerény mint legfőbb törvény,¹ stb. stb. érvényesült.

Az ország elismert uralkodója a császár volt, aki Kiotóban tartotta székhelyét. Emberi szem az ő szent személyét nem láthatta; árnyékuralkodó volt, aki a kormányzat minden jogát és kötelességét a sógunnak volt kénytelen átengedni. Ez volt a legegyszerűbb megoldása annak a fogas kérdésnek, hogy lehet az uralkodót szent glóriával körülvenni és személyét semmibe venni. A sógun Tokióban tartott udvart – odajártak évenként hódoló látogatásra a daimyok, a hűbéres fejedelmek. Ebből a látogatásból állott az egész kapcsolat a központi kormányzat és a helyi kormányzatok között. Különben a daimyok teljesen függetlenek és önállóak voltak és ki-ki tetszése szerint szedett adót,² veretett pénzt és bocsátott ki fedezet nélküli papírpénzt.³

Forgalomról alig lehetett szó. Minden eszközt fölhasználtak a megakadályozására.⁴

A látszólag csöndes tenger fenekén mégis forrongott az átalakulás.

A japán nemesség egyik sajátága, hogy úgyszólván kivétel nélkül urbanizált nemesség volt.⁵ Werner Sombart kimutatta a nemesség urbanizációjának eléggé nem mérlegelhető jelentőségét a tőkevagyon keletkezésében⁶ (bár az itteni

¹ L. Nitobé I. *Bushido. The Soul of Japan*. 1903. Tokyo. Shokwabo.

² Jejiro Ono. *The Industrial Transition in Japan*. New-York, 1890. Publications of the American Economic Association. Vol. V, No. 1. pag. 23.

³ L. Jejiro Ono. id. m. pag. 24, továbbá Matsukata, *The Gold Standard in Japan*. Intro. pag. I.

⁴ Így pl. halálbüntetés terhe alatt tilos volt zártfarú hajót építeni. Ez a hajózás megakadályozására szolgált. A különböző hűbéres fejedelmek által kibocsátott pénznemek csak az illető fejedelemségben bírtak forgalomképességgel. Utak nem voltak, stb. stb.

⁵ Jejiro Ono. Id. m. pag. 20. „Feudal Lords were obliged to leave their families as hostages at the metropolis.” Később: „Close by the Castle dwelt his (the lords) retainers, who in time of peace served him as civil officers”.

⁶ Sombart, W. *Der Moderne Kapitalismus*. Leipzig, 1902. I. 283 és köv. l.

példa nem mindenben igazolja az ő felfogását⁷), kétségtelen, hogy a kisajátított földjáradék akkumulációja és monetarizációja az urbanizációval szorosan összefügg, és hogy a polgárság megerősödéséhez az urbanizált nemesség útján kiosztott járadékmennyiségek nem kis mértékben járultak hozzá. A városokban magukban a céhrendszer a legmesszebbmenőkig kifejlődött.⁸

Mínt hogy a Tokugawa-család megalapítójának, a „bölc” Ieyasunak sikerült békét teremtenie az országban, a feudális nemesség képviselői a vagyonukat egymás kárára nem növelhették, így a családok szaporodtával egyre szegényebbek lettek, a városi polgárság pedig egyre vagyonosabb és erőteljesebb. Észrevétlenül, öntudatlanul, megindult e két osztály harca az érvényesülésért.⁹

Ilyen volt a helyzet, amikor az amerikai ágyúk eldördültek Tokio előtt. Az amerikaiak igen „jól viselkedtek” és miután a sógunátus aláírta a kereskedelmi szerződést, eltávoztak. Ha a hermetikusan elzárt országban már megindult a polgárság osztályharca, a megváltozott viszonyok még jobban siettették annak fejlődését.

Míg azelőtt a nemzeti eszme teljesen ismeretlen fogalom volt,¹⁰ most egyszerre országszerte felhangzott a centrális államhatalmat képviselő császári uralom újra fölélesztése, a sógunátus és a partikularisztikus hűbérfejedelemségek megszüntetésének a kívánsága. Arról, hogy mi történt 1854 és 1867 között, a japán krónikák mélységesen hallgatnak. Csak elejtett szavakból, egy-egy megjegyzésből vehető ki, hogy ebben az időszakban igen véres és elkeseredett forradalom játszódott le, amely 1867-ben az oszakai kastély elfoglalásával nyert befejezést. A centralista párt teljes diadalt aratott a Sógun és hűbéresei fölött és a diadalmas „forradalmárok” kikiáltották a császárt uralkodónak. Innét datálódik az, amit meijinek hívnak, az új japán időszámítás, innét fogjuk mi a kapitalisztikus koncentráció folyamatát vázolni. A restauráció tényével még ipso facto nem történt meg a centralizáció. A restauráció kormánya forradalmi kormány volt a szó legszorosabb értelmében. Azaz pro hic et nunc kormány volt, semmi hatalma nem volt azok fölött az országrészek fölött, amelyeket még fegyveres kézzel meg nem hódított, és ami a fő, voltaképpen minden jövedelem nélkül létezett.¹¹

A fentiekben igyekeztünk rámutatni azokra a belső, ellentmondásszerű hajtóokokra, amelyek a feudalizmust két évszázados békés korszak folyamán voltaképpen

⁷ Így pl. az urbanizált nemesség igazolhatólag sose foglalkozott maga pénzügyletekkel.

⁸ Milford. *Tales of old Japan*.

⁹ Kawakami. Id. m. 52. l.: „There were not wanting reasons which might have caused discontent and complaint of the commons. The arbitrary administration of the magistrate and of the minor clans...”

¹⁰ Kawakami. Id. m.: „the sentiment of Japanese nationality was mainly a product of foreign cannon-balls”. (Mi ebben egy kissé túlságosan fenomenikus felfogást látunk.)

¹¹ Okuma Shigenobu. *A General View of Financial Policy during thirteen years, 1868-80*. Tokyo. 1880. II. Paper Currency. 5. l. „As the territorial nobility still continued to exercise the powers of government within their own districts, the central government was not able to obtain from them more than an annual contribution of 700,000 yen...”

disused organ-ná süllyesztették és a jobbágyoktól kicsikart járadékjövédelmet az inurbanimento folyamán a városokban akkumulálták.

Minthogy Japánban sem a nagyfokú aranybehozatalnak nyomát nem láthatjuk,¹² amelynek a mi közgazdaságunk a tőke keletkezésének a történetében oly – szerintünk jogosulatlanul – nagy jelentőséget tulajdonít,¹³ sem fölfedezések és hódítások nem játszottak közre, kénytelenek vagyunk a polgári rend keletkezésére más magyarázatot keresni. És ez nem is nehéz. A nemesség pacifikálása és urbanizálása, ennek következtében a feudális járadékösszegeknek a városokban való egybehordása, a békés nemesség fényűző életmódja, amely egyrészt emelte a polgári kézművesség terjedelmét és minőségét, szervezte a kézművességet és gyakran adósává tette a nemest a polgárnak. Nézetünk szerint ezek a strukturális változások a feudális társadalomszövetben magában teljesen elegendő magyarázatául szolgálnak a nemes-polgári ellentét tudatosává válásának, azaz a polgári osztályharc megindulásának. Hogy hová fejlődött volna ez az osztályharc a modern gépek, fegyverek és – ha tetszik – eszmék nélkül, arra nehéz volna felelni. De azt hisszük, hogy nem nagyon messze járunk a valóságtól, ha a teljesen demokratikus és industrializált kínai társadalomban keressük a képét, a termelési technika fejlődése híján, a polgári rendet következetesen keresztülvívó stagnálás tipikus képét.¹⁴

Ilyen viszonyok között találta az amerikai kereskedelmi szerződés Japánt. És bár részünkről elismerjük, hogy az amerikai ágyúk okozta félelemnek igen fontos szerep jutott a centrális hatalom helyreállítására való törekvés megerősödésében, nem mulaszthatjuk el, hogy rá ne mutassunk arra, hogy talán még sokkal jelentékenyebb volt az ország kereskedelmi megnyitása, a polgárság fajsúlyának növekedése egyrészt és másrészt a feudális *military gentlemen* tehetetlenségének ad oculos demonstrálása. Kétkedéssel fogadjuk azt a felfogást, hogy a hűbéres fejedelmek zsarnok és a jobbágyokat kizsákmányoló kormányzása elegendő oka lett volna a centralizáció tisztán polgári kívánságának. A történelem tanulságai azt mutatják, hogy a kifosztottak és a földhöz görnyesztettek ott voltak ugyan minden forradalomban, várva a grand peut-être-t, föláldozva magukat, mert nem volt úgyse veszíteni valójuk; de a forradalmak céljait, irányát azok határozták meg és gyümölcseit azok élvezték, akik mint jelentőségükben megnövekedett hatalmas osztályok léptek a történelem színpadára. Nemcsak azért, mert bár a forradalmak automatikusak, a hatalom mégis azé, aki definiálni tudja,¹⁵ hanem azért is, mert az éhínséglázadásokat épp az különbözteti meg a forradalmaktól, hogy azok a

¹² Sőt, ellenkezőleg, az aranykivitel igen tekintélyes volt. Sombart W. id. m. I. 366. l. „Die Goldausfuhr aus Japan nach Europa schätzte Lexis für die zweite Hälfte des 16. Jahrhunderts auf 300 Millionen Mk. und im 17. Jahrhundert auf 400 Millionen Mk.” Az 1858-59-iki esztendőben ismét tekintélyes volt az aranykivitel. L. *The Currency of Japan. A reprint of articles, letters and official reports*, Edited and published by request. Yokohama, Japan Gazette Office. 1882. 231. l.

¹³ L. Sombart W. Id. m. I. 352. és köv. l.

¹⁴ L. Engels F. *Dühring's Umwälzung der Wissenschaft*.

¹⁵ Lissagaray. *History of the Commune of 1871*. Angol kiad. ford. Eleanor Marx-Aveling. New-York, 1898. International Publishing Co.

társadalmi struktúrában keletkező eltolódások kiegyenlítésére törekszenek és nem önkényes vagy akár kétségbeesett harcok. A forradalom mindig a tényleg erősebbek harca a látszólag erősebbek ellen. Éhség és kétségbeesés kiváltotta lázadásoknak soha sincs programja és rendszere, semmi estre sem olyan precíz és nagyjelentőségű, mint a partikularisztikus elnyomásnak centrális elnyomással való felcserélése.

1867-ben, mint mondtuk, a fentebb leírt társadalom-erőtani hatások megteremtették az egységes, centrális államhatalmat. Az 1869-70-es években a centrális hatalom megerősödött és még 1870-ben megszűnt a hűbériség.

II.

Az előzőekben rámutattunk a kapitalisztikus koncentráció fő forrására: a nemesség pacifikálására, inurbanimentójára – ennek két következményével: a jobbágyágtól beszedett járadékvagyon akkumulációjára és a középnemesség eladósodására.

A hűbériség megszűntének gazdasági jelentősége 1873-ban válik gyakorlativá. Ekkor ugyanis a jellegétől megfosztott szamurájságnak kijelölt örökös nyugdíjat, amely rizsben volt fizetendő, kapitalizálták és átruházható kamatozó kötvényeket bocsátottak ki helyettük. Ezzel egyszerre fölszabadult az az egész járadékjövedelem, amelyet a nemesség a földből húzott és a kapitalisztikus koncentráció hatalmas lendületet kapott. A járadékjövedelem mobilizálódott és a szabad kapitalisztikus akkumulációnak nem volt gátja a továbbiakban.

Gombamódra szaporodtak és buktak meg a bankok. 1873-ban 3.200.000 yen volt a banküzletbe befektetett nyugdíjmegváltási kötvények tőkeértéke; ugyanez 1895-ben már 49.056.100 yen.¹⁶ Ha már most meggondoljuk, hogy az egész tőkeösszeg egyrészt 6% kamatot élvezett az adókból, másodsor papírpénz alakjában kölcsönként forgott a szegény nép kezén – az átlagos kamatlábat pro tempore 15%-nak véve – elképzelhetjük, hogy ezen a csatornán át milyen óriási része folyt el az ország jövedelmének, helyesebben az ország összes munkatermékeinek, a tőkekoncentráció gyűjtőcsatornáiba.

Ezekben a Nemzeti Bankokban kell látnunk a modern japán kapitalizmus első céltudatos megnyilvánulását.

Ezeket a bankokat azért hívták életre, mert tőkét akartak teremteni. Ők ugyanis azt hitték, hogyha a bankok papírpénzt bocsátanak ki, az tőke.¹⁷ Nos hát, ezt elérték, de nem a kibocsátott papírpénzzel, hanem a járadékból fizetett nyugdíjak mobilizációjával és akkumulációjával. Természetesen ez csak a kezdet. A tőke ott fordul saját lételemébe, ahol ipari tőkévé alakul át.

Ugyanazok a körülmények, amelyek a tőke keletkezését elősegítik, távolról

¹⁶ L. *Japan in the Beginning of the 20-th Century*. By the Department of Agriculture and Commerce, Japan. Tokyo: Tokyo-Shoin 1904. 589. l.

¹⁷ Matsukata. Id. m. III. l. .... due to the obvious fallacy that currency and capital are interchangeable...”

sem alkalmasak annak a kifejlesztésére. A tőkés társadalom rendesen forradalmi, harcias világban születik, de élete csendes és nyugodalmas. A Meiji elején igen demokratikus és a szabadságért lángoló volt a japán polgárság, s amint elérte amit akart, belenyugodott a porosz mintára szabott alkotmányba, a csak rosszul leplezett zsarnokságba: átengedte a politikai teret a régi, fölöslegessé vált szamurájoknak. Nem volt ellenvetése a legvégsőig menő militarisztikus közigazgatás ellen. Nyugalmat akart. Politikájának utolsó kvintesszenciája a Mill-féle utilitarizmus és a Rousseau-féle zsarnoki monarchiával ölelkező extrém individualizmus. Csodálatosan találó itt Ferri megjegyzése a keletkező polgári társadalmak „mesterkéltn politikájáról”.^{18 19}

III.

A tőkekoncentráció folyamata minden országban okozati összefüggésben van a városi polgárság aránytalan szaporodásával. Az 1870-es évek előtti időben ennek nem volt adva a módja. Amint a „szabadabb” felfogás a kikötők megnyitásával általánossá vált, a városi és mezei lakosság számarányaiban csakhamar megindult az eltolódás.²⁰

Bár az előzőkben a kapitalizmus koncentrációját előmozdító és attól reciprok módon befolyásolt jelenségekre (nevezzük Sombarttal a „homogén” jelenségekre) fordítottuk a figyelmünket, ugyanakkor a figyelmünk nem fordulhat el a kapitalizmus fejlődését gátló „heterogén” jelenségsoportoktól sem.

Az előzőkből levonjuk a következtetést: a japán tőke az aranybehozatal, a primér foglalás, a kalózkodás és a külföldi cserekereskedelem híján lényegében akkumulált járadék, a jobbágyságtól kicsikart, a partikularisztikus kormányzat által állami, azaz közösségi célokra csak kismértékben igénybevett, magánosok által lefoglalt és a városokban akkumulált járadék. Ennek a járadéknak a mobilizálására az önértékkel bíró pénz föltétlen nagy könnyítő befolyással van. Japánban épp ez hiányzott. A pénz legnagyobb része értéktelen papiros volt. Szinte nehéz elkerülni a kísértést, hogy e helyen ne hasonlítsuk össze a papírokat az egyszerű fizetési meghagyásokkal, amelyeket az egyik (a dologtalan) osztály a dolgozó jobbágyság terhére kibocsátott. Ez a járadék fölszívására ugyan alkalmas, de annak mobilizálására teljesen alkalmatlan. Egy nagy úrnak nem kellett a másik pénze, mert azt maga is

¹⁸ *Socialism and Modern Science. Darwin-Spencer-Marx.* Angol kiadás. Transl. R. Rives la Monte. New-York: International Library Publishing Co. 1900. 67. l.

¹⁹ Kawakami id. m. 111. l. „Thus at the beginning of our democratic movement, we may observe a very peculiar phaenomenon, – we see that Imperialism or Militarism proceeds hand in hand with Democracy”. Lehet-e szebb iskolapéldát találni a gazdasági determinizmus exemplifikálására?

²⁰ Jejiro Ono. op. cit. pag. 29. „... it is only the large cities and commercial seaports... that show any remarkable advance in population. (U. i. 1879 és 1886 között.) Tokyo increased from 799,237 to 1.121,883, Osaka from 287,984 to 361,694 (ma közel egy millió!) Kobe, one of the new commercial ports leaped from 13,295 to 80,446”.

csinálhatott. Amikor 1870-ben az új éra beköszöntött, a nagyfokú készpénzhiány vezetett ahhoz a papírpénz-politikához, amelyről kimutattuk, hogy mennyire hozzájárult a fölszíváshoz, de teljesen alkalmatlan volt a fölszívott mennyiségek monetarizációjára. Ez azonban csak technikai heterogenitás. Volt azonban két sokkal lényegesebb dolog is: a túlnépesedés és az a körülmény, hogy az ország lakosságának tekintélyes része a halból él. Miért heterogén a túlnépesedés a kapitalisztikus fejlődéssel? Mert a föld termésének legnagyobb része a föld művelőinek eltartására megy és csak kevés vagy aránylag kevés marad járadékra. Miért volt az, hogy Angliában a 15. és a 16-ik században a „juhok oly kegyetlenek és falánkak voltak, hogy még az embert is megtámadták, elűzték a mezőről, kunyhójából és falvaiból!”²¹ Miért kergette el a magyar földbirtokos a XVIII. században a parasztok egész hadát a saját földjéről, miért űzte el a liberális Anglia tízezerrel az ír parasztot²² Amerikába? Mert a kapitalizmus fejlődése és a földtulajdon egyenlőtlensége interdependensek. Egyik a másik nélkül elgondolhatatlan. Japánban a túlnépesedés következtében a föld rendkívül apró kis telkekre oszlik.²³

A kapitalisztikus fejlődés ezen akadályának jelentőségét már igen korán átérezte az új rendet inauguráló polgári osztály. Ezért találkozunk az imperialisztikus eszmével egyidejűleg a hűbériség eltörlésével. Ez természetesen nem őszintén és bevallottan törekedett arra a célra, amelyre itt rámutattunk, hanem az újdonsült nemzeti tudat köpenyébe burkolózott. Már 1880-ban erős imperialista párt van az országban,²⁴ míg a liberális polgári párt teljesen elismerte az expanzió politikáját, csak éppen előbb bizonyos belső reformok keresztülvitelét sürgette.

Teljesen egyetértettek az összes pártok a Hokkaido betelepítésében. A Hokkaido Japán északi szigeteit jelenti, amelyek 1880 előtt szinte lakatlanok voltak. Ezeknek a betelepítése volt az új rend első gondja. A kivándorlást minden lehető eszközzel elősegítették. 1880 és 1886 közötti hat évben a kivándorlás a Hokkaidóra 86,000 lelket jelentett.²⁵ Az 1896 és 1901 közötti öt évben 144,902 család, tehát átlagban

²¹ Morus, *Utopia*. Német kiadás. pag. 18. L. sokkal bővebben Marx, *Kapital*. I. 684. l.

²² George H. *Social problems*. London, Trübner, 1902. 100. és köv. l.

²³ Jejiro Ono, op. cit. 35. l. (1890)

Names of Provinces	Acres of cultivated lands per capita of agricultural population
Chikuzen	0,87
Chikugo	0,62
Buzen	0,52
Bungo	0,42
Hizen	0,60
Higo	0,42
Hinga	1,12
Onimi	2,15
Satsuma	0,60

Megjegyzendő, hogy egy család 5 főre tehető.

²⁴ Kawakami Id. m. 108. l. „The imperialists insisted upon territorial expansion.”

²⁵ Jejiro Ono. Id. m. 25. l.

öt főt számítva egy családra, körülbelül 625,000 lelket jelentett.²⁶ De másfelé is előmozdították a kivándorlást. Kivándorlási szerződést kötöttek Hawai állammal.²⁷ Azóta Formozára [Tajvan – szerk.] több mint 42,000-en vándoroltak ki. Tekintélyes a kivándorlás Koreába is, de erről, sajnos, nem bírtunk adatokat szerezni. A túlnépesedés vezetett a kínai háborúhoz, de a túlnépesedés az oka a mostan dúló irtózatos háborúnak is Koreában. A másik „heterogén” tényező, amelyre utaltunk, a haltáplálék nagy elterjedtsége. Ma is ezren és ezren állnak naphosszat az oszakai megszámlálhatatlan hídon, a csatornák és átjárók mentén, s halásznak. A társadalmi osztályok ellentéteinek hatására ez a körülmény gátlólag zajlik le, mert a bérmunka emancipál olyanokat, akik más országban már régen az éhségkorbács rabszolgahadában volnának. Továbbá a halászat olyan népelelmezési forma, amely a kapitalisztikus appropriációnak legerősebben tud ellenállni. De ezen a téren is megvannak a kapitalizmusnak a maga „eredményei” uzsoratóke alakjában. A halászatban alkalmazott tőkék legnagyobb része már kölcsöntőke és így az idegen munkatermék appropriációja a termelési eszköz közvetlen tulajdonjogának révén már itt is fölülmúlja a dézsmálatlan jövedelmet. Az arány²⁸ körülbelül 1:1¼ a kapitalisztikus eredetű javára. Az exorbitáns kamatláb folytán az üzlet veszteséggel szokott záródni, azaz: a tér nyitva áll a kapitalisztikus nagyvállalat számára.

Az említett két „heterogén tényező” mint látjuk, már megtalálta a maga ellenszerét, a kapitalisztikus fejlődésnek nyílt tere van.

IV.

Mindaz amivel eddig – sokkal rövidebben mint a tárgy érdeme kívánja – foglalkoztunk, csak arra az egy kérdéscsoportra vonatkozott, hogy honnét keletkezett tisztán gazdasági, erőtani úton e valósággal „izolált államban” a feudális társadalom keretén belül bizonyos tőke, hogyan roncsolta szét ez a tőke külső segítséggel a feudálisztikus kereteket, és hogyan, mely körülmények között nyert gazdasági uralmat.

De nem hangsúlyozhatjuk eléggé, hogy csakis és kizárólag kereskedelmi és

²⁶ *Japan in the Beginning of the 20-th Century.* 116. l.

²⁷ Jejiro Ono. Id. m. 25. l. „... it is true that certain publicists argue strongly the desirability of foreign emigration and that some four or five thousand Japanese Laborers have found their way to the sugar plantations of Hawai under conditions of a treaty between Japan and that Country.”

²⁸ *Japan in the Beginning of the 20-th Century.* 347. l.

Fishery Funds originating out of the Fishermen's own Pockets	4.333,767 yen
Funds obtained by Loans	5.369,926 yen
Loans from guilds	2.590,396 yen
Loans from Capitalists engaged in other lines of business in the Hokkaido	2.287,224 yen
Loans from other parts of Japan	<u>492,304 yen</u>
	9.703,693 yen

A kamatláb a halászati kölcsönöknél 11,5%-tól 14,9%-ig mozog átlagban.

uzsoratőkéről van szó, ipari tőkéről még nem szólottunk. Némi „poétikussággal” nevezhetnők ezt potenciális tőkének is, amely a maga kinetikai képességeit csak akkor fejti ki teljesen, amikor az industrializáció zónájába lép.

A feudális korból áthozott ipari szervezet a kézmű- és céhrendszer.²⁹ Ez még ma is prevalens igen sok iparágban. A kézműipar természetesen épp oly hiánytalanul kapitalisztikus, mint a gyáripár, ha nemcsak megrendelésre és kölcsöntőkével dolgozik. Mind a két ismérv az újabb ipari fejlődésben kétséget kizárólag kimutatható, bár az önálló iparos még meglehetősen nagyszámú.

Ne kövessünk kategóriákat, ha nem tartjuk túlságosan fontosnak azokat. Tekintsük a földműveseket egyszerűen iparosoknak és kezdjük meg velük a körütekintést. Ismételjük, kapitalisztikusnak fogunk minden olyan alakulatot nevezni, ahol tisztán, vagy főképpen tulajdonjog címén idegen munkából levonás történik.

A földművelés. Az önálló gazdák számaránya a bérelt föld megmunkálóiéhoz = 1:2. Tekintetbe veendő a földműves nép eladósodása is. 1897-ben alakult a Japán Földhitel Bank és ennek a kölcsönei 1.376,012 yent tettek ki. 1902-ben a Japán Földhitel Bank, 46 helyi kisebb földhitelintézet és a Hokkaidó Bank földhitelkötvényei 49.897,893 yenre rúgtak.³⁰ Ha más formáit a földműves munkahozadék appropriációjának nem is vesszük figyelembe, a kapitalizmus fejlődése a földművelés terén ebből is eléggé szembeszökő.

Természetesen jelentékeny lendület vár az agrárkapitalizmusra a jelenlegi háború következtében. A koreai kivándorló terület megnyílása után számos család fog oda kivándorolni, földjét eladja és abszontista nagybirtok keletkezik. Ennek nyomán esetleg géptermeles jön létre,³¹ és megszorodik a földműves proletártartalék a bérek látszólagos emelkedése mellett. Erről a kérdéstről a gyáripárnál bővebben szólunk. Nézzük a szorosán vett *ipari* kapitalizmust; milyen viszonyok között fejlődött.

Bár a feudalizmus eltörlésekor a szélső individualizmus és az ökonómiai liberalizmus követelése általános volt, komolyan senki sem ragaszkodott hozzá.³² Valóban rendkívül hasonlított az egész akkori okoskodás az 1840-70-es évek angol radikális individualistáinak jelszavaihoz, mint „a legjobb kormány az, amely a legkevesebbet kormányoz”, azaz „ahol egy szállító számára 'meleg helyecskét' készíthetünk, ám tegyük”.³³ De ez nem volt a viszonyoknak megfelelő társadalompolitikai irányzat. Gyáripár nélkül individualizmusnak nincsen értelme. Japánban is csak a szólámok világában élt és ott is csak rövid ideig. Ito marquis, „Japán újjáalakítója”, a japánoknak 38 esztendő óta korlátlan és abszolút kényura, nem Angliában tanult. Bismarck volt az ő „ideálja”. A japán „alkotmány” amely Ito kizárólagos „műve”, a porosz „alkotmány”

²⁹ A céhrendszerről sok érdekes adat van Milford *Tales of old Japan*-jában. London, Macmillan.

³⁰ L. *Japan in the Beginning of the 20-th Century*. The Hypothec Banks of Japan. 601. l.

³¹ Floridában pl. a rizstermelés majdnem kizárólag gépekkel megy végbe. Japánban csak a birtokok kicsinyisége az akadály.

³² Kawakami, op. cit. 102. l.

³³ Webb S. *Socialism in England* 2nd. ed. London, 1901. Sonnenschein. 26. l.

szószerinti másolata, megtoldva a császár isteni eredetét hirdető zagyvalékkal³⁴ és egy, a porosz *Assessoren- und Junker-Landtagnál* is komikusabb képviseleti rendszer paródiával.³⁵ Ennek a különös „Zwiespalt der Natur”-nak nem nehéz az okát megtalálni. Mindenkinnek, aki a viszonyokat ismerte, tudnia kellett, hogy a japán ipar (gyáripar) új formáinak megindítása és első kifejtése legjobban az állam kezén mehet végbe. Kellott nekik az erős, mindenható osztálykormányzott kormányzat, a védvámadó, szubvenciónyújtó, katonai szállításfogyasztó mindenható kormány, amely gyárakat létesített közpénzen, és miután az első évek súlyos veszteségeit közpénzből fedezte, magánosoknak átengedte; a kormányzat, amely a hadihajókra kidobott milliókból – a nép millióiból – a „kontraktoroknak” oly busás jövedelmeket adott.³⁶

Az általános politikai helyzet, azaz a felvilágosodott³⁷ autokrácia az első kezdet számára kedvezőnek mondható. De hisz ez csak igen másodrangú külső körülmény, amennyiben nem hozzuk összeköttetésbe a gazdaság dinamikai okozatláncával. A kapitalisztikus fejlődést általánosságban hátráltató igényhiányról már említést tettünk. A gyáripari fejlődést különösen hátráltató körülménynek kell tekintenünk a munkabér aránytalanul alacsony voltát.³⁸ A magánvállalkozásnak nem érdemes drága gépekbe befektetnie a különben jól kamatozó tőkéit, amikor a munkaerő olcsósága azokat nem teszi indokolttá. Ma még átlag 40-50 japán munkást kaphatni egy amerikai bányász béréért. Világos, hogy a masinizmus fejlesztésére csak azokban az iparágakban van kellő motiváció, ahol a masinizmus jelentékeny munkamegtakarítással jár. Ez az igazság mindenütt par excellence a fonó-szövő iparban. Japánban is ez az iparág az első, amely a gyári kapitalizmus terén fellép. Ezen iparág, különösen a fonóipar fölötté alkalmas a kapitalisztikus művelésre

³⁴ Japán örök időkön szakadatlanul uralkodó császárt ural, stb. Tenno, a császár neve = Éguralkodó. Böv. I. Brunn. *Die japanisch Verfassungsurkunde*. Leipzig. Reclam.

³⁵ Választói joga csak a birtokos osztálynak van. Tehát ami kevés szabadság van, az már eleve és tudatosan csak osztályszabadság; gyülekezési, egyesülési jog névleg van. De a politikai pártokat a kormány mindenkor feloszthatja közigazgatási úton. A japán közbékefenntartási törvény semmivel sem marad el Bismarck hírhedt *Sozialistengezetzje*, és a magyar szolgabírák szociálpolitika kezelése mögött. Egyszóval Japán épp oly kevésbé alkotmányos állam, mint Poroszország. Böv. I. Kawakami, *Socialism in Japan*. International Socialist Review 1902, február.

³⁶ 1868-79-ig az összes rendes állami bevétel	535.127,463
Ebből földadó	<u>405.402,922</u>
	129.714,541

Ugyanez idő alatt:

Hadsereg és tengerészeti kiadások	86.471,893
Szamoráj és papi nyugdíjak és kötvénykamatok	151.225,115
Hakodate kolonizációja	12.679,933
Beváltott nyugdíjkötvények	19.326,421

³⁷ Felvilágosodott: ágyúvásárló, vasútépítő, puskagyarápító.

³⁸ Sajnos, 1887-nél régebbi bérstatisztika nem fedezhető fel. Az ez évi statisztikai adatok szerint a tanult munkás átlagos bére 20 sen, a tanulatlan munkásé, amely éppen az industrializmus fejlődésében oly fontos 9-10 sen.

1 sen = 2,4 fillér.

a szó szorosabb értelmében.³⁹ A gépfonás már 1862-ben, még a feudális korban honosodott meg.⁴⁰ Jelentékenyebb fejlődésének azonban a nemsokára bekövetkező forrongások és, ami a fő, az új érával beköszöntő papírpénz és bankház állották útját. Ekkor ugyanis oly vad spekuláció-nyavalya tört ki, hogy senki sem gondolt a pénzének más, mint spekulatív kumulációjára. Megtörtént, hogy az ércpénz aránya egy ízben 59 nap alatt 39 %-kal tolódott el. Csak amikor a japán pénzügy megszilárdult és a kamatláb leszállt, a kormány kezdte bevonni a megbízhatatlan papírpénzt, és 5%-os kötvényeket bocsátott ki a helyébe. A tőkés nem elégedtek meg ezzel a befektetéssel, hanem jövedelmezőbb befektetés után néztek. Különösen a gyapotfonást találták kedvezőnek. Ez utóbbi a nemrég életbelépett szubvenció-törvény hatása alatt tekintélyesen emelkedett.⁴¹ 1881-ről 1882-re a fonómalmok száma 7-ről 13-ra, az orsók száma 16 ezerről 28 ezerre ugrott. A termelt fonál 1886-ban 6.486,942 font, 1896-ban 167.339,375 font volt. 1900-ban 256.867,000 font, míg a gyárak száma 1886-tól 1900-ig 3,6-szorosan lett több. A termelés 24,1-szeresére növekedett. A kapitalisztikus koncentráció aránya tehát itt 3,6:24,1. A pamutfonal kivitele 1890-től 1902-ig 2 ezer yenről 21 millió yenre emelkedett. A fonógyárak száma 1901-ben 58 volt, 41 millió yen tőkével. A kézműtermelésnek e téren ma már nyoma sincsen.

Sokkal csekélyebb a fejlődés a gyapotfonás terén. Itt ugyanis a gépek hatékonysága (*efficiency*) nem oly nagy, mint a fonóiparban.⁴² Ez az ág (szigorúan) kapitalisztikus formában 1887-ben jelentkezik először, 200 szövőszéssel.⁴³ 1900-ban a fonóipar túltermelése a fonó-iparban befektetett tőkék egy részét a szövőiparba vezette át. Ma 4239 szövőszék dolgozik. Ez a szám igen csekély (egy nagy angol vagy amerikai gyárban több van). A többi iparágakkal – már mint amennyire a masinizmus van érdekelve – röviden bánhatunk el. Hiszen nem írunk „pénzügyi kompasz”-t. A többi iparág közül kiemelkedik a cementgyártás, gyufagyártás, hajóépítés stb. Mindezekben a fejlődésnek nem volt más expediense, mint a gyáripar, minthogy a termények más úton elő nem állíthatók. Itt a rendes folyamat észlelhető. A bérek lehetetlen alacsonyága, a bérek emelkedésének az élet fönntartására szükséges cikkek áremelkedésével való arányának teljes hiánya, a lehető legrosszabb gyárviszonyok, az egyesülés teljes eltiltása, a tanulatlan munkások számának gyarapodása,⁴⁴ gyermekmunka, munkásvédelem terén a teljes individualizmus

³⁹ Chevalier 1840-ben egy géppel dolgozó fonómunkás termelését 320 és már 1855-ben 700 kézzel dolgozó munkás termelésével mondotta egyenlőnek. Id. Shield Nicholson, *The Effects of Machinery on Wages*. London, Sonnenschein, 1892. 58. l.

⁴⁰ Hachiro H. Fukuhara, *The past, present and the future of the cotton industry in Japan*. The Industrial Japan. 1904 július.

⁴¹ Hachiro H. Fukuhara id. dolg.

⁴² Engel (id. Nicholsonnál) a szövőgéppel dolgozó munkás termelését 1:19.5 arányában állapította meg, 5 fonógépé 1:700; most jóval több

⁴³ Hachiro H. Fukuhara id. dolg. augusztus

⁴⁴ Motort használó telepeken a férfimunkások száma 1896-tól 1900-ig 104,164-ről 100,913-ra csökkent, a női munkásoké 169,335-ről 181,692-re emelkedett.

és szélső liberalizmus, a munkások szervezkedése terén a legpatriarchálisabb beavatkozási politika.

Egyéb, szoros értelemben kapitalisztikus formájú iparágakban ugyanaz a jelenség tapasztalható: rohamos, de összességében nem nagyon jelentékeny térfogatú térfoglalása az újabb termelési formáknak.

Sokkal érdekesebb a nem kapitalisztikus appropriáció nem gépekkel dolgozó formáinak gazdag változata.

Yokohama, Kobe, Oszaka, Kiotóban jelentékeny az asztalosipar. Egyes kismesterek, egy-két segéddel, apró műhelyeikben egy hónapban két vagy három faragott széket, két-három hónap alatt 1-2 faragott asztalt, szekrényt csinálnak. Ezt azután elviszik a néhány nagy Curio kereskedőhöz, aki vagy megveszi tőlük, vagy a felét fizeti ki a kialakított árnak, a másik felét pedig eladáskor. Ez utóbbi forma természetesen jóval ritkább, mivel ezek a mesterek oly szegények, hogy nem igen várhatnak a pénzre. Tisztán kapitalisztikusak a faragóipar más ágai: ezüst-, csont-, bronzfaragás. Itt ugyanis az illető kereskedők „kiadják” az anyagot a mestereknek és csakis egy bizonyos munkadíjat fizetnek. Míg az előbbi a berlini bútorigar bizonyos jelentkezési formáihoz hasonlít, az utóbbi tisztán a *sitz*-rendszer mutatis mutandis.

A porcelán-, agyag- és bronzöntő-ipar gyáripari szervezetű, de gépek nélkül. A munkahely, munkaanyag, munkaeszköz a telep tulajdonosáé.

A selyemtenyésztés sehol sem alkalmas nagyobb stílusú kapitalisztikus fejlődésre. A kapitalista itt csak az értékesítés stádiumában lép fel. Ügynökei bejárják az országot és jóelőre összevásárolják a termést, amely azután rendes kereskedelmi tárgy. Azzal e helyen bővebben foglalkoznunk indokolatlannak látszik.

A kelet két specialitása a kulimunka és a jinrikisha [emberi erővel húzott kocsi, vagyis a riksaipar – szerk].

A kulimunka szervezete Japánban figyelmet érdemel.

A vállalkozó irodát nyit. Elvállal minden néven nevezendő munkát, de munkásai nincsenek. A kuli, sok száz, helyenként sok ezer, naponként elmegy a vállalkozó udvarába és vár. A vállalkozó azután kiküldi az embereket, kit terhet hordani, kit követ törni, kit utcát tisztogatni, kit ide, kit oda. Egy helyre 5-öt, más helyre 20-at, 100-at, ahogy a munka megkívánja. A munka végeztével a vállalkozó számlát küld – pl. 10 kuli – 3 napra à 1 yen = 30 yen. Ebből, ki hogy (Oszakában pl. 25%), a kuliknak kifizeti a számlaösszeg egy részét, a másikat zsebrerakja. Ez úgynevezett „tisztázó üzlet”, amely a legrafináltabb formában egyesíti a rabszolga- és a szabadembermunka összes előnyeit és hátrányait. A vállalkozónak nem kell drága rabszolgaanyagba „befektetnie”, nem kell fenntartásról gondoskodnia, a drága portékával való rizikót viselnie; a kuli nem „élvezi” a rabszolga létbiztonságát, teljesen függ a munkaadó jóindulatától, nem állapíthatja meg a saját árát.⁴⁵

Ez a munkahűbériség igen érdekes gazdasági jelenség.

A jinrikisha szervezete ez: A kapitalista vesz egy sereg kocsit. A kuli reggel bejön

⁴⁵ Mintha a szabad bémunkás tehetné!

az „istállóba”, kiviszi a kocsit az istálló elé. Mármost jön a munkás-bérlő, a kuli elviszi ahová csak akarja. A bérlő ad egy nyomtatott blankettát, amit a vállalkozótól vagy annak helyettesétől kap, megjelöli a helyet, ahová kocsizott és ezt odaadja a kulinak. A hónap végén a vállalkozó számlát küld. A számlaösszegeből a kuli először fizet naponként egy meghatározott összeget ételmezésért és bizonyos (Oszakában 30) százalékot a koci használatáért; a többi az övé. Oszakában, Tokióban és egyéb nagyvárosokban sok száz ilyen kudit láthatni a vasútállomásnál, és az állomásban vagy mellette egy kis irodában négy-öt hivatalnok osztogatja a jegyeket.

Minthogy csakis a japán kapitalizmus fejlődésének dinamikus kérdésére ígértünk feleletet, nem mehetünk bele e helyütt a japán kapitalizmus statikus leírásába.

Az aktualitás felszólít arra is, hogy a jelenlegi háború jelentőségét kérdésünk nézőpontjából is megfigyeljük.

Az előadottak elég világosan mutatnak rá a háború okaira, amennyiben azt a fejlődés gazdaságilag determinálja. Természetesen nem azt akarjuk mondani, hogy a fejlődés a háborút kívánja, hanem csak azt, hogy Korea megszerzése a japán kapitalizmus fejlődésének nagyfontosságú feltétele. Természetes, hogy Korea Oroszországgal mint határral és Mandzsúriával mint a japán gazdasági élettől elzárt területtel virtuálisan értéktelen. A kapitalizmus mai stádiuma megköveteli az osztálykülönbségek kiélesítését, a kisbirtokosság pusztulását. Ennek pedig a túlnépesedés a legfőbb akadálya. Korea feladata a japán túlnépesedést megszüntetni, a nagybirtokok keletkezését lehetővé tenni, birtoktalan és a kivándorlásra túl szegény proletárfölösleget teremteni. Ne gondoljuk, hogy a japán kormány proletariátusát szándékozik Koreába szállítani. Távolról sem. A törpebirtokosság fölöslege számára mint levezető csatorna, a nagytőke számára pedig mint fölszívó csatorna kell a koreai gyarmat. Annyit már megállapíthatunk, hogy Korea annektálása eldöntött tény. Az utóbbi hetek története, Korea „hadseregének” fölözlatása, a koreai külügyminisztérium és pénzügyminisztérium japán felügyelet alá helyezése, a *Corean waste Land* kérdés⁴⁶ fölvetése, a Koreában folyó antijapán mozgalom vasszigorral való elnyomása,⁴⁷ újabb és újabb japán vállalatok alakulásához vezet.⁴⁸

Ami Formozában [Tajvan – szerk.] nem sikerült, azt most Koreában kísérlik meg.⁴⁹ A primér eredmény tehát a földbirtokviszonyok megváltozása, az osztályellentétek pregnánsabbá válása lesz. De ez nem minden. Közvetlenül is forrása a háború a

⁴⁶ E terv szerint minden japáni polgárnak joga volna Koreában használatlan földet minden további formáság nélkül használatba venni.

⁴⁷ Érdekes, hogy a koreai japán rendőrség koreai egyesületeket, amelyeknek a tendenciája nekik nem tetszik, minden további teketória nélkül fölözlat, elnökeiket a japán követségre hurcolja, elfogatásokat eszközöl, ítélezik, büntet stb. A *Corean Times* és a *North China Daily News*, továbbá a *Corean Review* másról sem ír hónapok óta, mint ezekről a japán atrocitásokról.

⁴⁸ Az utolsó hónapban (augusztusban) 3 egész 1/2 millió jennel alakultak társaságok koreai üzletek folytatására.

⁴⁹ Formoza klímája oly rossz, hogy a japánok semmi áron nem vándorolnak ki. Milliókra becsülték a majdani kivándorlók számát, ami még mindig 50 ezren alul van, és egyáltalán nem mutat gyarapodásra hajlandóságot.

„nemzeti vagyon” kevesebbek kezére való jutásának. Utalunk az államadósságokra. Amerika Astorjai és Vanderbiltjei milliókat, sok milliót appropriáltak a „nemzeti jövedelem”-ből a Dél-Észak-elleni háborúk folyamán tisztán kölcsönök jegyzésével. A nemzeti kölcsönöket nem idealizmusból jegyzik a finanszírozások, hanem mert ezek, míg egyrészt a tőkegyarapodást szolgáló célokra használatnak, másrészt jövedelmező és nagyon jövedelmező befektetések. A kapitalizmus ezeknél beszedi a vámon, amit már egyszer behajtott a réven.

Ezzel még nagyobb lesz az „értékesítésre” váró tőkék nyomása, másrészt valószínű, hogy a bérekben bekövetkezik az a viszonylagos emelkedés, amely a gépek magasabb beszerzési költségét motiválja, a nemzetközi forgalom még nagyobb erőt ad majd a kapitalisztikus termelési rendszer egyik fő momentumának, a divatnak, amely valójában a szükséglet négyzetesítése; politikai téren a gyarmatosítás, a nemes ifjaknak jövedelmet nyújt a meggyarapodott közigazgatás terén, amivel a pozícióját féltő bürokrácia nyomása befelé előreláthatólag csökkenni fog, és e régi osztálytöredék nem áll útjában az uralkodó polgári osztály szabad fejlődésének.⁵⁰

Végigsiettünk a japán kapitalizmus fejlődésének főbb fázisain. Úgy találtuk, hogy aranybehozatal, gépipar, külkereskedelem és hódítások nélkül keletkezett tisztán az egész társadalom dinamikájából, a társadalmi munka terményeinek bizonyos úton való akkumulációja folytán; megállapítottuk, hogy a fényűző, de hódításra tért nem találó pacifikált feudális nemesség lassanként függésbe került a városi polgársággal szemben, amely az említett járadékot abszorbeálja. Ennek következtében, ezzel kapcsolatosan interdependens jelenségként lép föl a polgárság kritikája a fönnállott jogrenddel szemben. A kritika osztályellentét és osztályküzdelem. Utóbb, amint a fölfelé törekvő osztály specifikus gazdasági erejének kifejlődését külső körülmények még siettették, a gazdasági alapjait veszített társadalmi struktúra összedőlt – és a polgárság fölülkerekedett. De láttuk, mint folytatódott ez a folyamat a nemesi nyugdíjak kapitalizálódásával és mint vezet az egész társadalmi gazdaság kapitalisztikus átalakítása felé.

De amint a feudalizmus függésbe került a polgársággal szemben, éppúgy kerül a polgárság függésbe a munkássággal szemben. Ennek a függőségi viszonynak a fölismerése⁵¹ a munkásságban az új rend legerősebb, eseményerejű kritikája, a munkásság osztálytudatának a felébredése. Az új osztályharc, amelynek létezését mi sem bizonyítja világosabban, mint a japán kapitalizmus fejlettsége.

Oszaka, 1904. szeptember

Polányi Adolf

Polányi Adolf szövegeit gondozta, valamint bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Gábor Éva.
A szöveget a japán ortográfia szempontjából ellenőrizte Szekeres András Márk.

⁵⁰ Ki tudja, mennyit köszönhet az angol polgárság annak, hogy évszázadok óta táplálja a gyarmatokban az „ifjabb fivérek”.

⁵¹ Ennek a fölismerésnek tüntető dokumentációja a munkásságnak éppen kritikai élességénél fogva legforradalmibb harci eszköze: a sztrájk.